

Fejzulah Hadžibajrić

RISALA ŠEJH-MUSTAFE GAIBIJE

Prije pet—šest godina došao je u Sarajevo hadži Ali-ef. Kapidžić, vojni imam u penziji iz Banja Luke, i donio sa sobom knjižicu (risalu) na turskom jeziku koju je uzeo sebi na čuvanje iz Gaibinog turbeta u Staroj Gradiškoj, kad je turbe ekshumirano i preneseno u Bosansku Gradišku. Kapidžić je odsjeo kod prof. Mustafe Ajanovića, svog zeta, a pozvao je na razgovor mene i svog bratića prof. dr. Hamdiju Kapidžića. Želio je da ja risalu prevedem a Hamdija objavi. Naslov knjižice je "Risalei Šerife Šejh Mustafa efendi Gaibi". Na margini prve stranice bile su dvije bilješke na turskom jeziku, jedna o uvakufljenju, a druga, da se knjiga sačuva kao vakuf, ako bi se pojavila opasnost da propadne. Imam Kapidžić je bio prisutan ekshumaciji turbeta i Gaibino tijelo nije nađeno, a on je pročitao bilješke i zadržao knjigu za prvo vrijeme kod sebe, sa željom da se prevede. Za hater obadvojici Kapidžića, koji su sada rahmetlije, i iz tarikatske obaveze prema Šejhu Gaibi primio sam se zadatka da knjižicu s turskog prevedem na srpskohrvatski jezik.

O Šejh-Mustafi Gaibi pisali su: Ilić Oriovčanin, Lovorike, Zagreb, 1874., Mita Kostić u Narodnoj Starini, Zagreb, i Rad. Rakić, Kroz Lijeve polje, Politika (1. septembra 1936) više informativno, te istraživači književnosti Muslimana BiH na orijentalnim jezicima: Bašagić, Handžić i Šabanović, studiozno. Rodio se negdje u Kliškom Sandžaku, živio je više u XVII stoljeću i turbe mu je bilo u Staroj Gradiški. U narodu živi još i danas kao začudan derviš i evlija.

Risalu je uvakufio naib kadiluka Gradiške Sulejman Nedžati, sin Hamdibega, 10. muharrema 1312. hidžretske godine (15. jula 1894).

Naslov "Risalei Šerife" tj. počasna brošura, ni po rasporedu a ni po sadržaju ne odgovara imenu. To je prije Medžmua Zbirka nego Risala Brošura. Uopće nema nikakve invokacije. Mislim, da se naslovom željela ukazati počast sastavljaču (autoru) Šejh-Gaibiji.

Podnaslovi su:

1. Topuz—Babino pismo,
2. Pismo Sulejman-beg-zade Mehmed-Čelebiji Jajčaninu,
3. Pjesma žalopjoka za sudbinu Bosne,

4. Brošura (risala o tarikatu),
5. Pismo sinu u stihovima,
6. Pismo Sultanu Mehmedu III i
7. Posmrtna opóruka sinu.

Prije nego donesemo prijevode potrebno je dati ovo objašnjenje:

U derviškim govorima i pismima ima vrlo često aluzija i alegorija. Išarat, Rumuzat, Zahir i Batin, Hakikat i Medžaz, to su sve vrste alegorija, kojima se služe derviši. Taj metod primjenjuje i Šejh Gaibija. Nakis-derviš (manjkavi derviš) vrlo često oponaša govor kamil-derviša (potpunog derviša). Isti je slučaj i kod šejhova. Ima slučajeva kad se derviš ili šejh pokazuje kao naivna osoba. To zavisi od sugovornika. Postoje i derviški signali i znakovi, koji se saznaju tokom sohbeta (tarikatskog razgovora).

U tekijskoj književnosti postoji i način izražavanja zvani "Šathijjât". To su čudni izrazi sufija u ekstazi. Ponegdje je šathijjat kao skok u stranu ili izlazak iz normalnog stanja. Vidjećemo, da i u Risalu Šejh-Mustafa Gaibije ima šathijjata. Topuz Babino pismo, Pismo Jajčaninu, Žalopojka za Bosnom i Pismo Sultanu Mehmedu, pripadaju grupi šathijjat, dok Tarikatnama, Savjeti sinu i Oporuka sinu spadaju u iršad (tarikatsku metodiku). I u imenu Topuz-Baba krije se šathijjat. Iz savjeta i oporuke sinu naslućuje se da otac i sin nisu živjeli zajedno.

Prijevod Topuz—Babina pisma:

UKRASU SVJETOVA, ŠEJH-ZADI DEDE-SULEJMAN IZ SARAJEVA

Cijenjeni, moj očni vidu, moj care, nek Te služi sreća i nek dugo i sretno živiš. Nek Ti u životu ne bude greški. Amin!

Ako pitaš za me, hodam po zemlji a dajem svjetlo zvijezdama. Na trećem sam stepenu (derviški stadij zvani "FENĀ-FILLĀH", kada se baca svjetlo na okolinu. Ali, svjetlo pada i na ružu i na brabonjke. Meni to nijedno ne treba.

U vrijeme kad sam priseban, sa suncem zalazim a s mjesecom se pojavljujem, a kad nisam priseban, lijepim se za zemlju kao košpica žute šljive. Uz priziv Boga, kad se osjetim kao sultan, s oblacima kružim oko svijeta. Nekad sam na konju a nekad na magarcu. Nekad sam samo jedna kapljica izvorske vode a nekad sam svih sedam mora. Nekad sam toliko žedan da bih popio svih sedam oceana. Kad pomislim na pramajku (Evu, Havvu) veselim se, a kad pomislim na praoca (Adem, Adam) ronim krvave suze. Evliji se ponekad pokaže isječak slike budućnosti, ali ga nazovu luđakom.

Ove godine imam mnogo posla. Tražim jednog vezira da mu predam svoje poslove, ali ga nema. U našeg imama nečiste su gaće a džemat je pijan. Mnogo vole Indžil (Evandjelje). Svijet misli: uče se tekbiri a to samo brbljanje. Svađe su date Istanbulu, cifranje Moskvi a zlato njemačkoj kraljici. Kod vjenčanja sa kraljicom na mene se zaboravilo. Kad se stavi jedna noga na Franke (Evropa) a druga na Moskvu, na šupljinu tog raskoraka treba zaklati 53.000 ovnova — kurbana.

Na Mohačkom polju postavljena su četiri stola i na njih postavljena četiri čitaba. Tamo će biti velika borba. Dobio sam od Feniks-sultana zapovijed, od zmijskog cara potvrdu i od Emrullah-Čelebije fetvu. Sultan Ismail je šehid (poginuo). Popeo sam se na šljivu da berem i jedem grožđe. U Mostar će doći djevojka prekrasno odjevena i svijet će dolaziti da je gleda. Selam.

Alauddin Topuz—Baba

Poslije kičenog uvoda i iskazivanja pažnje i priznanja, kaže:

“Primio sam pismo i razumio šta se dogodilo. Po pitanju da li je stariji horoz (pijevac) ili kokoš temelj je kokoš. Ako je jarac loš, jare će biti ćoravo. Sramota je da gradski vaiz (propovjednik) ne govori gramatički. Današnji derviši zabacili su propisana pravila a prihvatili nazovi—pobožnost. Pokvarili su jedinstvo u vjerovanju i sebe su spržili. Ribolovac nije isto što i lovac. Nismo ispili šećer iz šerbeta pa ne znamo šta je stvarnost (hakikat). Treba poznavati perzijsku knjigu i zasititi se spletki i varki. Turčin se zaljubio u Talijanku. Vjerske obaveze nisi izvršavao, raspodjelu nisi znao. Kažeš da je pijevac sada 300 a kokoš 150 akči (turski srebreni novac). Iz ovog izvuci primjer — pouku). Nisi svima valjano služio. Gaibi.”

Prijevod Pjesne žalopojke

Žalosti moja što sam mislio da se u ovozemaljskom životu ispunjavaju data obećanja. Neprijatelj je sa svih strana nahrlio na granice Bosne i Hercegovine. Kad dođe do borbi, nek je dragi Bog na pomoći i Sarajevu. Muslimani se međusobno jedan drugom osvećuju a neprijatelj navalio kao oblak. Neprijateljska vojska je na Duvanu. Evlije su se sakrile, a dovama se ne može prisiliti. Kad u okolici Edrene nastane borba, Islamu je Bajram a nevjerniku teška briga. Kad se pojavi prvi, drugi i treći min (م) nastaju osvajanja. I kad stupe Džim i Kjef (ج i ك) Islamu će biti dobro. Plači moje oko, shvati moje srce, u doba Mima i Džima biće lijeka za srca.

Na svim stranama biće osvajanja. Zločinac, varalica i pokvarenjak postaće ogorčeni. Stare zakone je pokvarila grupica prezrenih prokletnika, neka ih prati uvijek prokletstvo.

Prijevod Gaibijine brošure o tarikatu (Tarikat-nāme)

Poslije uobičajene invokacije preporučuje (naređuje) se: Uvijek u sebi sjećati se Boga, preko dan postiti, osim toga još postiti u danima: ponedjeljak, četvrtak, petak i subota, 13, 14 i 15-ti dan u svakom hidžretskom mjesecu, mjesece redžeb, šaban i ramazan, 10 dana zilhidždžeta i 10 dana muharrema. Može se postiti i svaki dan (savmi dehr). Spavati ljeti tri a zimi pet sati, pred zoru moliti oprost grijeha (isti graf) a iza sabaha proučiti stotinu salavata. Prije podne na dva sata klanjati tehedždžud namaz (4 rekata) a poslije akšama klanjati po šest rekata, svakog dana iza svakog od pet namaza naklanjati po jedan namaz. Pet vakata klanjati u džematu (zajednički u džamiji), zapostiti što bliže zori a omrsiti se (iftar) prije nego će klanjati. Čistiti zube misvakom, petkom se obavezno kupati, pravovremeno dolaziti u džamiju i klanjati u prvom safu (redu). Raditi svaki dobar posao, ne biti besposlen, na poslu biti ustrajan, izbjegavati svirku. Čuvati se sumnji i sumnjičenja, savladavati se, malo govoriti. Uvijek biti okupan (nikad ne biti džunup) i što više biti s abdestom. Ne biti pohlepan, ne gledati tuđe žene. Biti oprezan da ne padneš u haram. U hodu gledati preda se. O hadžijama a i o svakom lijepo misliti. Budi iskren i svakome prijatelj! Prisustvovati ispraćaju i dočeku hadžija da ti dovu učine. Voljeti sirotinju i borce (gazije) a još više učenjake. Družiti se s dobrim ljudima. Voljeti u ime Boga i mrzi-

ti u ime Boga (ono što je zabranjeno). Činiti dobro i uzvraćati dobrim. Human postupak i prema životinjama. Ne prepričavati tuđe mane. Opraštaj a nemoj se osvećivati. Ne prevari, ne budi ohol i umišljen, ne služi se sihirom (magijom), ne budi škrt, udovolji svačijoj želji, voli Meku i Medinu, uči mnogo Kur-an! Prema mlađim budi blag i poštuji starije! Budi od pomoći bolesnom i slijepcu! Budi pravedan i pravičan! Ne budi nikome na teretu! U susretu budi nasmijan! Izbjegavaj da ti nekome kažeš nepoželjnu vijest. Budi stidan, uskladi život sa šeriatom i čuvaj se vjerskih novotarija! Drži se Pejgamberova (Muhamedova) pravca i sve što činiš nek je u ime Boga.

Sadržaj Gaibijina pisma sinu u stihovima

Niz moralno-didaktičkih preporuka, a, između ostalog, da uči arapski i perzijski jezik, da razmišlja o onome što uči i nauči, da je najbolji drug nauka i posao i sl.

Prijevod Gaibijina pisma Sultanu Mehmedu III

Početak iz ovog sastava nije Gaibijin, nego, vjerojatno, nekog prepisivača, ili možda, onog lica, što je odgonetnuo pismo. Taj tuđi početak glasi:

"Kada je turski car Mehmed III (1595–1603) godine stigao u Beograd, saznao je da se u narodu mnogo priča o Gaibiji koji živi u Banjoj Luci. Uputio mu je carsko pismo preko svoga posebnog dvorjanika i pozvao ga u Beograd. Gaibija nije došao, ali je poslao caru pismo čudnog sadržaja. Ima 12 tačaka, i to:

1. Na poljani ljudskog života nije se vidjela noć koja nije imala svoj dan.
2. Usjekao sam 197 kola drva i dotjerao na prodaju. Niko nije uzeo ni jednu akču (srebrni novac).
3. Skupocjeni darovi su stigli do mjesta, ali se nisu pojavili na svom mjestu.
4. Vrlo sam zadovoljan pojavom ovog imetka.
5. Na putu su hajduci digli bajrak.
6. Poslali čovjek je stigao i u ovoj vjeri nas našao.
7. Svega dosta (dovoljno), ali jednog nema.
8. Ima mnogo koža ali jedne nema.
9. Ako ti znaš, svak će znati.
10. Ti kad ne znaš niko ne zna.
11. Na znakove treba paziti.
12. I niko ne zna, samo Svemoćni sve zna.

Car i carevi ljudi nisu razumjeli smisao pisma pa je traženo ko će ga odgonetnuti. Našao se jedan učenjak i pismo odgonetnuo ovako:

1. Poslije svake tegobe ima last. Stoga kod neuspjeha ne treba pasti u očajanje.
2. Raja je bila pokorna, ali vladajući sloj nije održao zadata riječ, pa su položaji izgubljeni i pretrpljen veliki materijalni gubitak. Izgubljeno je nekoliko puta po 197 kola vojnog materijala.
3. Sve ima svoje vrijeme. Stvari su založene za svoje vrijeme. Treba se truditi i paziti da li je nečem došlo njegovo vrijeme, jer ako nije, trud je izgubljen.
4. Od strane istinitog Boga kad se ukaže određeni znak to je veselje i sreća, ali široke mase ne mogu to da predosjete i predvide.
5. Grupa nevaljalaca na granici nanosi štetu jer napada i otima. To ugrožava i remeti sigurnost.

6. Ratnici će se pokajati od svojih grijeha i dozvati. Ukazaće im se sreća i pružiti prilika za pobjedu, konji će im biti brzi, sablje oštre a strijele će daleko padati.

7. Titule i nazivi, sastanci i užitci, nakit i slično, svega ima u izobilju ali šerijata i pravde nema.

8. Na području careve zemlje obiluje nasilje, laž, raskalašenost, pokvarenost i druge opačine. To je sve krivi put. Ne drže se pravog puta, njega nema.

9. Ako se car drži propisa naređenog i zabranjenog i do toga drži, toga će se držati i narod. Rečeno je, da je narod na stazi svojih vladara. Narod u njih gleda i u njih se ugleda.

10. Ako se ti care u svom životu ne držiš zakona, onda se zakona neće držati ni narod. Za što ti nećeš da znaš, neće ni narod.

11. Ovih savjeta i aluzija (išareta) treba se držati.

12. Dok čovjek u nešto ne bude umiješan ili nečim pogođen to i ne zna. Stoga, kad kasnije sazna, dozna mu i vrijednosti ili nedostatke.

Gaibijina posmrtna oporuka sinu

U času kad budem umro nek moj sin Mehmed stupi na mjesto šejha. Kako je vidio da ja postupam nek i on tako postupa Nek obuče moj šejhovski tadž i hrku (šejhovsku kapu i ogrtač). Nek uvijek prati nauku i brine se o odgoju! Nek se čuva rđavih djela i lošeg društva. Nek voli učenjake i pobožnjake i druži se s njima. Nek je u svemu dobronamjeran! Nek se čuva umišljenosti i oholosti! Nek se čuva strasti, šejtana i prohtjeva! Nek svoj život uskladi sa sunnetom a čuva se biđ-ata (novotarija u vjeri). Nek umrle ne zaboravi hajrom, sadakom i učenjem Kur-ana! Neka obilazi grobove umrlih! Neka mene ne zaboravi! Nek dovu čini za zdravlje, mir i spas ostalim svojim i svima sljedbenicima Muhameda a.s.! Neka ga Allah upućuje i čuva na pravom putu!

Neka striktno i redovno obavlja svoja dnevna zaduženja i učenja (vird) i pazi na 12 tarikatskih zikrova, kako mi ih je predao uskudari Mahmud-efendi.

Na završetku ove "Risalei-Šerife" nema imena prepisivača a ni datuma. Knjižicu i dva primjerka prijevoda predao sam prof. dr. Hamdiji Kapidžiću, a treći primjerak zadržao za sebe, najviše radi Tarikatname.

U Oporuci sinu, između ostalog, Gaibija naređuje nošenje šejhovskog tadža i hrke, da pazi na 12 tarikatskih zikrova, i navodi ime svoga šejha Mahmud-efendi uskudari. Tadž i hrka su spoljašnji znaci zvanja "Šejhut-Tarikati" – vodič i poznavalac tarikata. Dozvolu za nošenje ovih znakova može izdati samo šejh.

12 tarikatskih zikrova je karakteristika Džilvetijskog tarikata. To su: 1. La ilahe illallah (Kelimei Tevhid), 2. Allah (Ismi Dželal), 3. Huu (Ismi Hu), 4. Ja-Hakk (Ismi Hakk), 5. Ja-Hajj (Ismi Hajj), 6. Ja-Kajjum (Ismi Kajjum), 7. Ja-Kahhar (Ismi Kahhar). Ovih 7 zikrova i ovim redom zove se "Usuli-Esma" (temelji Imena). Njima se dodaje još 5 zikrova, kao "Furu-i-Esma" (stubovi Imena) i to: 8. Ja-Vehhābu, 9. Ja-Fettāhu, 10. Ja-Vāhidu, 11. Ja-Ehadu, 12. Ja-Samedu. Ovo su Lijepa Božja imena (atributi) koja se izgovaraju (opetuju) po uputi šejha. H. Mehmed Handžić preveo je svih 99 Lijepih Božjih imena (Esmaul-Husna) i ovdje ćemo uzeti njegove prijevode: Allah je onaj osim koga drugog boga nema (Nema boga osim Allaha, Allah,

On—Allah), (1), 4. Vrhovna Istina (52), 5. koji živi (63), 6. koji sve obdržava (64), 7. koji savladava (16), 8. koji mnogo poklanja (17), 9. koji rješava i otvara (19), 10. Jedini (67), 12. na kog se svak obraća (68). Prva tri zikra i jedanaesti, od dvanaesti, na koje misli Gaibija, nisu u sastavu El-Esmaul-Husna, ali su spomenuta na drugim mjestima. (H. M. Handžić, Zbirka izabranih dova iz Kur-ana i Hadisa, Sarajevo, 1944).

Gaibi kaže da mu je 12 zikrova predao Uskudari Mahmud efendi. Znači da je on njegov šejh i da je Gaibija bio u Carigradu.

Uskudari Mahmud-efendi, čije je pjesničko ime (mahlas) Hudaji, pripada visokom sloju turske tekijiske književnosti, a u tarikatu se smatra kao obnavljač tarikata (Piri-sani) kod Džilvetija. Džilvetije su ogranak Bajramijskog tarikata. Nosi počasni naslov "Kutbul-arifin" — Prvak gnostika. Rođen je u Sivri-Hisar u Anadolu 950/1543. godine. U 28. godini života postavljen je za muderisa (profesora) Sultan-Selimove medrese u Edreni. Dvije godine kasnije unaprijeđen je i postavljen za muderisa i kadiju u Bursi. Kao kadija bio je suočen s jednim vrlo kompliciranim pitanjem iz šeriatskog bračnog prava (munakehat). To pitanje dovelo ga je do Šejh-Mehmeda Muhiddina Uftade. Preko ovog je došao u vezu sa Eskidži Mehmed-Dedom. Napustio je službe i primio tarikat od šejha Uftade. Tada je Mahmud efendiji bilo 36 godina. Poslije tri godine postao je šejh Bajramijskog tarikata. Preselio se u Istanbul i nastanio u Uskudaru, pa je prozvan Uskudari. Postavljen je za vaiza petkom u Sultan-Fatihovoj džamiji, a onda za muzekkira (šejh) i muderrisa u istoj džamiji. Četvrtkom je bio vaiz i muzekkir u Mihrimah džamiji u Uskudaru. U Uskudaru mu je sagrađena i tekija gdje je bio šejh. Umro je 1038/1628 godine u 88. godini života i ukopan je u svojoj tekiji u Uskudaru. (Kutb-ul-arifin, Seyyid Aziz Mahmud Hudayi, Hayati — Menakibi Eserleri. Kemaleddin Šenocak. Istanbul Nešriyati. Istanbul, 1970).

Šejh Selim Sami efendi iz Vučitrna (Kosovo) u "Tuhfei-Sāmi" (rukopis) kaže, da u Džilvetijskom tarikatu ima 12 mekama (duhovnih faza), dok kod svih drugih tarikata ima 7 mekama. Svaki zikir ima svoju džilvu tj. dar i otkrovenje. Kurbi feraiz — Obavezno približavanje ima 7 mekama, a Kurbi nevafil — Neobavezno približavanje ima 5 mekama. Po džilvama oni su nazvani Džilveti. Ovo su finese osjeta djelovanja svakog Lijepog Božjeg Imena, posebno i u zajedništvu, u svemiru i u nama samim. Zikir teče po redu od 1 do 12, a tako se pojavljuju i džilve.

O tajanstvenosti Šejh-Mustafe Gaibije pojavila nam se još jedna tajna, kada je Gaibija bio u Uskudaru kod Mahmud Hudaji efendije.²⁾

SUMMARY

Sheik Mustafa Gaibi belongs to the group of Muslim writers who wrote in Oriental languages and whose works were not a subject to the thorough research. He was born at Kliški Sandžak (Dalmatia) in the second half of the 16th century. He died (was killed) at Stara Gradiška (near Sava) where his turbeh (burial chamber), was later built. The collection of 7 essays called 'the Risallah' was kept in this turbeh. In some of the essays (letters) he uses an odd language. Words are intelligible but they are allegorical and have a mysterious meaning. In general this is very unsensible way of writing. Different from 'the Risallah' the Brochure on Dervish Sects (Tarikatnama), and the Advices to the Son are written very clearly and concisely and that shows that their author is an expert for the problems of Islamic mysticism (tesavvuf) and dervish sects (tarikati). In the Advices he refers to his sheik Mahmud Hudaji effendi Uskudari, the remarkable character of dervish literature in Ottoman Empire. In his Letters Gaibi criticizes the rule of his time. Among common people in Bosnia Gaibi still "lives" as "the saint".

